

Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde Ekonomik Durum ve Dış Ticaret Dinamikleri

Dr. Selahattin Armağan VURDU

Dr. Selahattin Armağan VURDU

**Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde
EKONOMİK DURUM VE DIŞ TİCARET DİNAMİKLERİ**

ISBN 978-625-5704-35-1

Kitap içeriğinin tüm sorumluluğu yazarına aittir.

© 2025, PEGEM AKADEMİ

Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Pegem Akademi Yay. Eğt. Dan. Hizm. Tic. AŞ'ye aittir. Anılan kuruluşun izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı; mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz ve dağıtılamaz. Bu kitap, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır. Okuyucularımızın bandrolü olmayan kitaplar hakkında yayınevimize bilgi vermesini ve bandrolsüz yayınları satın almamasını diliyoruz.

Pegem Akademi Yayıncılık, 1998 yılından bugüne uluslararası düzeyde düzenli faaliyet yürüten **uluslararası akademik bir yayınevidir**. Yayımladığı kitaplar; Yükseköğretim Kurulunca tanınan yükseköğretim kurumlarının kataloglarında yer almaktadır. Dünyadaki en büyük çevrimiçi kamu erişim kataloğu olan **WorldCat** ve ayrıca Türkiye'de kurulan **Turcademy.com** tarafından yayınları taranmaktadır; indekslenmektedir. Aynı alanda farklı yazarlara ait 2000'in üzerinde yayını bulunmaktadır. Pegem Akademi Yayınları ile ilgili detaylı bilgilere <http://pegem.net> adresinden ulaşılabilir.

I. Baskı: Ekim 2025, Ankara

Yayın-Proje: Selcan Durmuş
Dizgi-Grafik Tasarım: Tuğba Kaplan
Kapak Tasarımı: Pegem Akademi

Baskı: Ankara Özgür Matbaacılık
1250. Cad. No: 25 Ostim Yenimahalle/Ankara

Yayıncı Sertifika No: 51818
Matbaa Sertifika No: 46821

İletişim

Pegem Akademi: Shira Ticaret Merkezi
Macun Mahallesi 204 Cad. No: 141/33, Yenimahalle/Ankara
Yayınevi: 0312 430 67 50
Dağıtım: 0312 434 54 24
Hazırlık Kursları: 0312 419 05 60
İnternet: www.pegem.net
E-ileti: yayinevi@pegem.net
WhatsApp Hattı: 0538 594 92 40

ÖN SÖZ

Ortak tarihsel ve kültürel bağlar temelinde, Türkiye ile Orta Asya'daki Türk Cumhuriyetleri arasında halkların kardeşliğine dayanan güçlü ilişkiler mevcuttur. Sovyetler Birliği'nin 1991 yılında dağılmasıyla birlikte Türk Cumhuriyetlerinin tam bağımsızlıklarına kavuşmaları, bölgesel güç dengeleri açısından yeni bir dönemin başlangıcını teşkil etmiştir. Bağımsızlıklarını ilan eden Türk Cumhuriyetlerini tanıyan ilk ülkelerden olan Türkiye, dost devletlerle kurduğu ilişkileri siyasal düzlemin ötesinde çok daha kapsayıcı ve çok boyutlu bir perspektifle ele almıştır. Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasındaki ekonomik ve ticari ilişkiler de bu dostane zeminden beslenerek hızla gelişmiş, başlangıçta sınırlı bir hacimde yürütülen ticaret, zamanla hem sektörel çeşitlenmeye hem de yapısal bir derinliğe ulaşmıştır. Tarımsal üretimden enerji yatırımlarına, sanayi projelerinden hizmet sektörüne kadar uzanan geniş bir yelpazede Türk girişimciler özellikle inşaat ve altyapı alanlarındaki etkinlikleriyle öne çıkmıştır. Her geçen gün artan ekonomik ve ticari ilişkiler ülkeleri birbirine daha da yakınlaştırmıştır.

Bu ekonomik yakınlaşmanın kurumsal altyapısını güçlendiren yapılar da zaman içinde şekillenmiştir. Türk Devletleri Teşkilatı (TDT), Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı (TÜRKSOY), Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı (TİKA), Türk Ticaret ve Sanayi Odası gibi çok taraflı işbirliği platformları ekonomik bütünleşmenin hukuki ve politik çerçevesini tanımlayan önemli kurumlar haline gelmiştir. Ortak sanayi bölgelerinin kurulması, serbest ticaret anlaşmalarının imzalanması ve bölge içi ulaştırma koridorlarının geliştirilmesi gibi girişimler, bu işbirliklerine kurumsal süreklilik kazandırmıştır. Özellikle enerji ve lojistik alanlarında geliştirilen stratejik işbirlikleri, Türk Cumhuriyetlerinin uluslararası sistemdeki jeopolitik konumlarını daha anlamlı ve işlevsel hale getirmiştir. Hazar Havzası'ndan Avrupa'ya enerji akışını mümkün kılan Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı ile Doğu-Batı eksenli entegrasyonun taşımacılıktaki simgesi olan Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu Hattı gibi projeler, bu bölgesel ortaklığın somut altyapısını oluşturmuştur. Türkiye'den Kafkaslara uzanarak Hazar Denizi'ni aşan, Türkmenistan ve Kazakistan'ı takip ederek Çin'e ulaşan tarihi İpek Yolu'nun tekrardan canlandırılmasını öngören Orta Koridor girişimiyle, Çin'in Kuşak ve Yol projesiyle kesiştiği noktada Türk Dünyası stratejik bir sinerji alanı haline gelmiştir.

Türk Cumhuriyetlerinin jeopolitik ve ekonomik özelliklerine dair yapılan analizler, her bir ülkenin kendine özgü öne çıkan özelliklere sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Azerbaycan, Hazar Denizi'nin kıyısındaki konumuyla, Orta Asya'yı Avrupa'ya bağlayan stratejik bir köprü işlevi görmektedir. Aynı zamanda Kafkasya bölgesindeki tek Türk Cumhuriyeti olması, bu ülkeye özel bir konum kazandırmaktadır. Semerkand ve Buhara gibi tarihi medeniyet merkezlerine sahip Özbekistan ise yüksek nüfusu sayesinde bölgesel ağırlığını artırmaktadır. Öte yandan Kazakistan, geniş toprakları ve zengin doğal kaynakları ile Orta Asya ve Avrasya coğrafyasında önemli bir aktör konumundadır. Türkmenistan'ın doğal kaynak bakımından sahip olduğu zenginlik, özellikle doğalgaz rezervleri dikkate alındığında, bu ülkenin ilerleyen dönemlerde önemli bir refah düzeyine ulaşma potansiyeline işaret etmektedir. Kırgızistan ise coğrafi olarak bölgenin geçiş noktalarından biri olmasının yanı sıra, jeopolitik konumuyla stratejik önem taşımaktadır.

Ancak bağımsızlık kazandıktan sonraki ilk yıllarda bu ülkeler ciddi yapısal sorunlarla karşı karşıya kalmışlardır. Merkezi planlamaya dayalı ekonomik düzenin ani bir şekilde sona ermesiyle birlikte, piyasa mekanizmasına geçiş sürecinde karşılaşılan yapısal sorunlar, dışa kapalılık

gibi zorluklar baş göstermiştir. Bu durum, ithalat-ihracat dengelerinde, yabancı yatırımların çekilmesinde ve finansal istikrarın sağlanmasında ciddi aksamalar doğurmuştur. 1991–1995 arasındaki yılları kapsayan bu dönemde hiperenflasyonun ortaya çıktığı ve negatif büyüme oranlarının kaydedildiği çalkantılı bir süreç yaşanmıştır. Tüm bu güçlükler, zaman içerisinde kararlı yapısal reformlarla aşılmıştır. Türk Cumhuriyetleri, piyasa ekonomisine geçişte farklı hız ve derinliklerde adımlar atmışlardır. İzlenen reform politikaları, fiyatların serbestleştirilmesi, ticaretin liberalleştirilmesi, özel sektörden desteklenmesi, bütçe disiplininin sağlanması, vergi sistemlerinin yeniden yapılandırılması, kamu kurumlarının reformlara tabi tutulması ve yatırım ortamının iyileştirilmesi gibi çok boyutlu unsurlar içermiştir. Her ülkenin ekonomik dönüşüm sürecindeki öncelikleri ve araçları farklılık arz etse de, ortak bir amaç olan dünya ekonomisiyle entegrasyon yönünde ilerleme kaydedildiği görülmektedir. Bu reformlar neticesinde enflasyon oranları düşürülmüş, makroekonomik istikrar sağlanmış ve büyüme dinamikleri yeniden yapılandırılmıştır.

Bölge ülkeleri arasındaki ekonomik ilişkilerin güçlendirilmesi yalnızca ticari kazanç açısından değil, aynı zamanda bölgesel istikrar ve refahın tesisi açısından da büyük öneme sahiptir. Ne var ki mevcut dış ticaret verileri, Türk Cumhuriyetleri arasındaki ticaret hacminin, sahip olunan potansiyele oranla düşük seviyelerde kaldığını göstermektedir. Bu durum, yatırım alanında da benzer şekilde geçerlidir. Dolayısıyla, karşılıklı ekonomik ilişkilerin daha kurumsal bir zemine oturtulması ve ticari entegrasyon mekanizmalarının güçlendirilmesi gerektiği görülmektedir. Türkiye, bu sürecin önemli bir paydaşı olarak, söz konusu ülkelerle ekonomik iş birliğini pek çok araçla derinleştirmektedir. Yatırımların karşılıklı korunması ve teşviki anlaşmaları, çifte vergilendirmenin önlenmesine ilişkin düzenlemeler, tercihli ticaret anlaşmaları, ortaklık ve işbirliği protokolleri ile teknik iş birliği programları bu çerçevede değerlendirilmektedir.

Türk Cumhuriyetleri, doğuda Çin gibi küresel bir ekonomik güce, batıda ise Avrupa gibi büyük bir pazara komşu olmaları itibarıyla, stratejik ticaret hatları açısından merkezi bir pozisyonda bulunmaktadır. Bu konum, lojistik altyapıların geliştirilmesi ve ulaştırma koridorlarının çeşitlendirilmesi açısından önemli fırsatlar barındırmaktadır. Bu nedenle, bölgesel ekonomik iş birliklerinin sadece ülkelerarası değil, küresel ekonomik dengeler açısından da etkili sonuçlar doğuracağı öngörülebilir. Bu çalışmada, Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasında zamanla derinleşen ekonomik ilişkilerin veri temelli bir bakış açısıyla analiz edilmesi ve geleceğe dönük değerlendirmelerin sunulması amaçlanmaktadır. Dijital dönüşüm, yeşil kalkınma ve bölgesel eşitsizliklerin azaltılması gibi yeni nesil gündemler, bu işbirliklerinin gelecekte hangi stratejik boyutlarda yeniden tanımlanabileceğine dair önemli ipuçları sunmaktadır.

Türk dünyasının ekonomik bütünleşmesine emek vermiş tüm kişi ve kuruluşlar büyük bir takdiri hak etmektedir. Kökleri derinlere uzanan ve ortak iş yapma vizyonuyla gelişen bu birlikteliğin güçlenmesine yönelik atılan her adım son derece kıymetlidir. Bu amaçla, Türk Cumhuriyetlerinin ekonomik ve ticari potansiyellerinin incelendiği bu çalışmanın konuya ilgi duyan tüm okuyucular için faydalı olmasını temenni ederim.

İÇİNDEKİLER

Ön Söz.....	iii
-------------	-----

1. BÖLÜM

GENEL DEĞERLENDİRME

Türk Cumhuriyetleri ile Türkiye'nin Ekonomik İlişkilerinin Önemi.....	3
Bölgesel İşbirlikleri ve Ortak Ekonomik Projeler	4
Kaynaklar.....	9

2. BÖLÜM

AZERBAYCAN EKONOMİSİ VE DIŞ TİCARETİ

Ekonomik Göstergeler.....	13
Doğrudan Yabancı Yatırımlar	17
Dış Ticaret	21
Azerbaycan'ın En Fazla İhracat Yaptığı Ülkeler.....	23
Azerbaycan'ın En Fazla İthalat Yaptığı Ülkeler.....	24
Azerbaycan'ın En Fazla İhracat Yaptığı Ürün Grupları.....	24
Azerbaycan'ın En Fazla İthalat Yaptığı Ürün Grupları.....	26
Türkiye ile Dış Ticareti	28
Türkiye'nin Azerbaycan'a En Fazla İhracat Yaptığı Ürün Grupları.....	28
Türkiye'nin Azerbaycan'dan En Fazla İthalat Yaptığı Ürün Grupları.....	29
Kaynaklar.....	31

3. BÖLÜM

KAZAKİSTAN EKONOMİSİ VE DIŞ TİCARETİ

Ekonomik Göstergeler.....	34
Doğrudan Yabancı Yatırımlar	38
Dış Ticaret	40
Kazakistan'ın En Fazla İhracat Yaptığı Ülkeler.....	42
Kazakistan'ın En Fazla İthalat Yaptığı Ülkeler	42
Kazakistan'ın En Fazla İhracat Yaptığı Ürün Grupları	43
Kazakistan'ın En Fazla İthalat Yaptığı Ürün Grupları	44
Türkiye ile Dış Ticareti	46
Türkiye'nin Kazakistan'a En Fazla İhracat Yaptığı Ürün Grupları	46
Türkiye'nin Kazakistan'dan En Fazla İthalat Yaptığı Ürün Grupları.....	47
Kaynaklar.....	48

4. BÖLÜM

KIRGIZİSTAN EKONOMİSİ VE DIŞ TİCARETİ

Ekonomik Göstergeler	51
Doğrudan Yabancı Yatırımlar	54
Dış Ticaret	56
Kırgızistan'ın En Fazla İhracat Yaptığı Ülkeler	57
Kırgızistan'ın En Fazla İthalat Yaptığı Ülkeler	58
Kırgızistan'ın En Fazla İhracat Yaptığı Ürün Grupları	59
Kırgızistan'ın En Fazla İthalat Yaptığı Ürün Grupları	60
Türkiye ile Dış Ticareti	62
Türkiye'nin Kırgızistan'a En Fazla İhracat Yaptığı Ürün Grupları	62
Türkiye'nin Kırgızistan'dan En Fazla İthalat Yaptığı Ürün Grupları	63
Kaynaklar	64

5. BÖLÜM

ÖZBEKİSTAN EKONOMİSİ VE DIŞ TİCARETİ

Ekonomik Göstergeler	67
Doğrudan Yabancı Yatırım	71
Dış Ticaret	72
Özbekistan'ın En Fazla İhracat Yaptığı Ülkeler	73
Özbekistan'ın En Fazla İthalat Yaptığı Ülkeler	74
Özbekistan'ın En Fazla İhracat Yaptığı Ürün Grupları	75
Özbekistan'ın En Fazla İthalat Yaptığı Ürün Grupları	76
Türkiye ile Dış Ticareti	77
Türkiye'nin Özbekistan'a En Fazla İhracat Yaptığı Ürün Grupları	78
Türkiye'nin Özbekistan'dan En Fazla İthalat Yaptığı Ürün Grupları	79
Kaynaklar	80

6. BÖLÜM

TÜRKMENİSTAN EKONOMİSİ VE DIŞ TİCARETİ

Ekonomik Göstergeler	82
Doğrudan Yabancı Yatırımlar	86
Dış Ticaret	87
Türkmenistan'ın En Fazla İhracat Yaptığı Ülkeler	89
Türkmenistan'ın En Fazla İthalat Yaptığı Ülkeler	89
Türkmenistan'ın En Fazla İhracat Yaptığı Ürün Grupları	90
Türkmenistan'ın En Fazla İthalat Yaptığı Ürün Grupları	91
Türkiye ile Dış Ticareti	92
Türkiye'nin Türkmenistan'a En Fazla İhracat Yaptığı Ürün Grupları	93
Türkiye'nin Türkmenistan'dan En Fazla İthalat Yaptığı Ürün Grupları	94
Kaynaklar	95

7. BÖLÜM**TÜRK CUMHURİYETLERİ İLE DIŞ TİCARETİN GELİŞTİRİLMESİ**

Dış Ticaret Eğilimleri.....	96
Dış Ticaret Artış Potansiyeli Yüksek Olan Ürün Grupları.....	103
Kaynaklar.....	107

8. BÖLÜM**BİR BÜTÜN OLARAK TÜRK CUMHURİYETLERİ**

Ekonomik ve Ticari Durum.....	108
Bölgesel ve Küresel İlişkiler.....	110
Geleceğe Dönük Stratejik Vizyon.....	111
Kaynaklar.....	114

1. BÖLÜM

GENEL DEĞERLENDİRME

Türk Cumhuriyetleri arasındaki tarihsel bağlar, ortak dil, tarih ve kültürel benzerliklerle örülmüş çok katmanlı bir geçmişe sahiptir. Türk dünyasının tarihsel serüveni Orta Asya bozkırlarından Balkanlar'a, Altay Dağları'ndan Tuna Nehri kıyılarına kadar uzanan geniş bir coğrafyayı kapsamaktadır. Türk dünyası ifadesi, günümüzde çoğunlukla siyasi ve kültürel bir birliktelik ideali çerçevesinde ele alınsa da, tarihsel arka planı çok daha eskilere, hatta milattan önceki dönemlere kadar uzanmaktadır. Hunlar, Göktürkler ve Uygurlar gibi eski Türk devletleri ortak bir kimliğin ve yaşam tarzının taşıyıcısı olmuşlardır. Göktürk Yazıtları'nda rastlanan ifadeler Türk milletinin bütününe seslenen, birliği ve dayanışmayı öncelleyen çağrılar barındırmaktadır. 13. yüzyıldan itibaren Anadolu'da kurulan beylikler ve nihayetinde Osmanlı Devleti, Türk milletinin bir kısmını Anadolu'ya yerleştirirken, Orta Asya'daki Türk toplulukları farklı siyasi yapılara bürünerek farklı kültürel evrimler geçirmiştir. Ancak bu ayrışma, bağların tamamen kopması anlamına gelmemiştir. Anadolu'daki Türkler ile Orta Asya'daki soydaşlar arasında zaman zaman yeniden kurulan ticaret yolları, bilimsel etkileşimler ve dini bağlar kültürel birlikteliği sürdürmüştür (Seyidoğlu, 1999).

Modern zamanlara gelindiğinde, 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılması jeopolitik dengeleri sarsarken Orta Asya ve Kafkasya ekseninde yeni bir sosyoekonomik dönüşüm sürecini tetiklemiştir. Bu tarihi dönemde bağımsızlıklarını ilan eden Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan, Türkmenistan ve Azerbaycan gibi Türk Cumhuriyetleri bu yeni dönemin beraberinde getirdiği ekonomik belirsizlikler ve kurumsal boşluklarla karşı karşıya kalmışlardır. Sovyetler döneminde merkezi planlamaya dayalı kapalı ekonomi modelleriyle yönetilen Türk Cumhuriyetleri, bağımsızlık sonrası serbest piyasa ekonomisine geçiş sürecinde derin yapısal reformlara ihtiyaç duymuştur. Ancak bu dönüşüm lineer ve eşzamanlı bir süreç olmaktan ziyade, ülkeye özgü siyasal tercihlerin, dış aktörlerle kurulan ilişkilerin ve doğal kaynak rezervlerinin şekillendirdiği parçalı bir gelişim seyri izlemiştir. Azerbaycan enerji kaynakları zenginliğini uluslararası enerji şirketleriyle kurduğu

stratejik ortaklıklar üzerinden avantaja dönüştürürken, Kırgızistan daha çok tarım ve hizmet sektörüne dayalı ekonomik modeller geliştirmek zorunda kalmıştır. Bu açıdan değerlendirildiğinde 1990'lı yıllar, Türk Cumhuriyetleri için ekonomik türbülansın ve kurumsal kırılganlıkların hakim olduğu bir geçiş dönemi olarak tanımlanmaktadır (Usmanova Khadzhiyeva, 2014).

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte, Türkiye ile Orta Asya'daki Türk Cumhuriyetleri arasındaki ilişkiler yeniden ivme kazanmıştır. Bu kapsamda, Türkiye'nin 1990'lı yıllardan itibaren yürüttüğü Türk dünyası ile bütünleşme politikası, kültürel diplomasiden ekonomik iş birliklerine kadar geniş bir çerçeveyi kapsamaktadır. Türk Devletleri Teşkilatı gibi yapıların kurulması, ortak alfabe diyalogları, eğitim programları ve kültürel etkinlikler tarihsel bağların günümüz dünyasında somutlaşmasını sağlayan girişimler olarak sıralanabilir. Bu bağların sürdürülebilirliği için ortak tarih bilincine olduğu kadar, ortak gelecek vizyonuna da ihtiyaç vardır. Bu noktada sahip olduğu tarihsel ve kültürel miras, uluslararası sistemdeki konumu ve kurumsal kapasitesinin etkisiyle Türkiye öncü bir rol oynamaktadır (Çora ve Mikail, 2020).

Şekil 1.1. Türk Cumhuriyetlerinin Dünya Haritasındaki Konumları
(OpenStreetMap, 2025)